

Михайлівська церква на Поповому Горбу – свідок Берестецької битви

В літку 1651 року на полях сіл Пляшева і Острів (теперішній Радивилівський район Рівненської області) відбулась одна з найбільших битв другого періоду Визвольної війни Українського народу проти шляхетського поневолення 1648-1654 рр. – Берестецька битва.

На період липневих подій 1651 року с. Острів знаходилося в центрі розгортання бойових дій Берестецької битви.

В с. Острів у 1650 році при священнику Івану Береговичу була споруджена Михайлівська церква. Пам'ятка української дерев'яної архітектури XVII ст. Це трибання зрубна споруда, що, подібно до всіх православних церков, ділиться на три частини: вівтар, власне церкву і бабинець. У 1912 році церкву перевезли із с. Острів на острів Журавлиху в с. Пляшева і тут складено в первісному вигляді. У церкві збережено все її обладнання, а у вівтарі під престолом знаходиться кам'яний хрест, перенесений на Журавлиху в тридцятих роках з козацького кладовища в урочищі Моноастирищина. Іконостас вражає своїм мистецьким виконанням. Він прикрашений мереживом дерев'яної позолоченої різьби, виконаної руками народних умільців. Хорошими зразками українського іконописного мистецтва XVII ст. є ікони нижнього ряду, живопис верхніх рядів датується XVIII ст. В центрі церкви – спуск у підземний хід, довжиною у 50 м, що з'єднує Михайлівську і Георгіївську церкви.

Над куполами Михайлівської церкви пронеслися усі ті події, якими жили жителі Острова. Адже, як і всі інші церкви, Михайлівська церква була в центрі села, у центрі всіх подій, якими воно жило. Церква була свідком і трагічних подій – безкінечних нападів татар, польської шляхти, французьких загарбників і міжусобиць панів. Скажімо, у документі від 20 травня 1650 року записана скарга від імені княгині Катерини Четвертинської і панів Харлінських на хоругву Волинського підстоля Карпінського про напад на їх маєток – містечко Новий Острів, пограбування та катування селян і священника. У документі, зокрема, говориться: «Отца священника Новостровского любо унията, не маючи респекту на духовную особу, челядь пана Страшова, словы неучтивымы зневажаючи, з дому выгнавши, полотна взято аршинов тридцать пять, побили окна и двери выломали, на остаток и до церкви хотели двери одбивати давши ту причину, жебы мел в церкви срибло и шаты поховать» [1, 66].

За переказами у Михайлівській церкві молився Богдан Хмельниць-

кий, а митрополит Йоасаф нібито відправляв богослужіння і благословив тут Хмельницького на війну за православну віру та підперезав його мечем, освяченим біля Гробу Господнього в Єрусалимі. Це, мабуть, не відповідає дійсності: напередодні битви Богдану Хмельницькому та Йоасафу довелося би плисти до Михайлівської церкви човном. Та й у цьому не було потреби: у козацькому таборі була похідна церква, в якій Йоасаф щоденно відправляв богослужіння. До того ж письмові джерела повідомляють, що благословив Хмельницького на війну за віру православну Йоасаф від імені патріарха константинопольського ще в Києві у грудні 1649 року [2, 51].

Той факт, що король Ян Казимир наказав убитого в козацькому таборі 10 липня 1651 року митрополита Йоасафа поховати у найближчій православній церкві, спонукав археологів провести пошуки його останків в урочищі Попів Горб в селі Острів де стояла Михайлівська церква. Археологічні дослідження, які очолював І. К. Свєшніков, проводились в три етапи: 1970, 1971 та 1974 роках.

У 1971 році на місці колишнього бабинця праворуч входу до церкви під стіною будинку виявлено два кістяки, що лежали в одній ямі один над одним. Верхнім був скелет старого чоловіка, його відрубана голова з роздрібненими лицевими кістками лежала біля колін. Під ним знаходився кістяк чоловіка близько п'ятдесяти років з простріленими кулями черепом. Через відсутність будь-яких речей знайдені кістяки лише здогадно можна визначити як поховання Йоасафа і його помічника ченця Павла. Таке припущення видається правильним з огляду на те, що обидва поховані загинули внаслідок воєнних подій (у одного з них голова відрубана, у іншого - прострілена); поховання їх в одній ямі вказує на їхню одночасну загибель і дозволяє припустити існування якогось зв'язку між ними за життя. Крім того, люди, які їх ховали, вважали їх гідними вічного спочинку саме в церкві. Усе це відповідає письмовим повідомленням про смерть Йоасафа, повне пограбування шляхтою його речей, про наказ короля поховати його в найближчій церкві. Чернець Павло всюди супроводжував Йоасафа, їздив з ним у Москву, потім листувався з царем, виконував його доручення.

Напередодні Берестецької битви цар послав Йоасафа і Павлу 4 сорока соболів, але цей подарунок до них уже не дійшов [2, 53]. Царський посол на Україну Григорій Богданов в липні 1651 року вирушив до Москви. В дорозі, зустрівши царського посланця з соболями привіз цей подарунок назад, повідомивши, що про долю Йоасафа і Павла після здобуття шляхтою козацького табору під Берестечком нічого невідомо: вони або вбиті, або потрапили в полон. Отже, ймовірно розкопками на місці Михайлів-

ської церкви в Острові виявлено останки двох історичних осіб, близьких політичних соратників Богдана Хмельницького. Антрополог Г. В. Лебединська співробітниця лабораторії пластичної реконструкції Інституту етнології та антропології ім. М. М. Миклухо-Маклая Російської Академії Наук на підставі черепа диякона Павла відтворила його скульптурний портрет, що знаходиться в експозиції музею-заповідника «Поле Берестецької битви» на Журавлісі в селі Пляшева. Обличчя характеризується видовженими, різко профільованими рисами, чітко окресленим носом.

За час проведення археологічних розкопок було розкрито 248 м. суцільної площі, на якій виявлено 41 непорушне поховання, 35 окремих людських черепів та 26 скупчень кісток, що походять з могил зруйнованих будівництвом церкви та пізнішими похованнями. У багатьох похованнях біля правого ліктя або тазу кістяків знайдено дрібні монети. Можна підкреслити і те, що звичай класти монети у труну небіжчиків існує і досі в селі Острів.

Виявлені захоронення проведені за православним звичаєм головами на захід із схрещеними руками на грудях. Поховання знаходилися на глибині 0,84-1,7 м від сучасного рівня поверхні ґрунту, всі у дерев'яних домовинах. На окремих жіночих пальцях рук знайдені бронзові перстені з овальними щитками, прикрашені мотивами розетки. Біля багатьох кістяків знайдено монети. В одному з випадків мідний солід короля Яна Казимира 1663 року карбування знайдений у роті молодої дівчини, біля ліктя дорослого чоловіка лежало шість солідів, біля іншого поблизу тазових кісток десять солідів укладених стопочкою. Найстарішою монетною знахідкою був срібний солід шведського короля Густава Адольфа (1611-1632). В основному найбільша кількість монет є мідними коронними і литовськими солідами Яна Казимира 1659-1663 років карбування.

Знахідки речей XVII ст., які можна пов'язати з побутом села Острова дають нові дані для пізнання побуту українського села першої половини XVII ст., зокрема, заслуговують уваги предмети, що ніде більше не збереглися – дерев'яні веретена, пральник.

Обстежуючи місце на якому стояла Михайлівська церква, на глибині 1-1,5 м виявлено дубові стовпи діаметром 30 см, один від одного на відстані 0,4-0,8 м. Встановлено, що бабинець церкви мав площу 5,5х5,5 м, а церква 7,5х7,5 м Під підлогою церкви на відстані 3 м від іконостасу на глибині 1 м знайдено пошкоджену глиняну кадильницю, «копіє», та «зв'язицю», які становили частину церковного обладнання.

На площі церкви знайдено дев'ять поховань уже після побудови церкви. Вони лежали на глибині 0,4-0,7 м. Серед них є поховання, яке було порушене сусіднім похованням. Тут теж були знайдені коронні і литовські

мідні соліди Яна Казимира. У похованні юнака віком до 20 років біля ніг знайдено мідний гріш Єлизавети Петрівни 1753 року карбування. Біля бабинця знайдено поховання хлопця віком до 13 років поблизу останків якого знайдено мідний гріш Августа III Саксонського 1754 року.

На місці кладовища, що оточувало Михайлівську церкву, виявлено основи трьох кам'яних і одного дерев'яного хрестів. На верхній частині кам'яного хреста зберігся кириличний напис «ІС ХС НІКА» («Ісус Христос Перемагає»), що датується за палеографічними ознаками XVII ст.

На місці Михайлівської церкви в селі Острів в урочищі Попів Горб з ініціативи голови Рівненської обласної державної адміністрації Червонія В. М. у 2005 році місце захоронення коринфського митрополита Йоасафа та ченця Павла увічнене базальтовим пам'ятником з написом: «Тут поховані близькі соратники Б. Хмельницького митрополит коринфський Йоасаф та диякон Павло, які загинули 10 липня 1651 року у битві під Берестечком».

Література

1. Бухало Г. Круг містечка Берестечка. – Рівне, 1993.
2. Свешніков І. К. Музей-заповідник «Козацькі могили». – Львів, 1990.
3. Свешніков І. К. Спогади музейного працівника. – 1992 // Фонди Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви».
4. Цимбалок С. Митрополит Йоасаф: Обірвана молитва за Україну // Вільне слово (Рівне) – 2005. – № 66.

Пам'ятник в урочищі Попів Горб.

Михайлівська церква, XVII ст.